

μία θεωρητική δοξασία είναι ικανή άμέσως και άπ' εϋθείας νά αποκλείση ἢ νά καταστρέψη »¹.

Ὡς ἡ θεά καλλιτεχνημάτων ἐπεγείρει συναισθήματα άνιδιωφελούς εϋαρεστήσεως ἢ δυσαρεστήσεως, οϋτως ἡ θεά ανθρωπίνων πράξεων και ἐλατηρίων γεννᾷ συναισθήματα ἐπιδοκιμασίας ἢ άποδοκιμασίας. Ἡ φύσις λοιπόν παρέχει τὴν ἠθικὴν συναίσθησιν και τὰς οἰκείας έννοιάς. Καί ὡς ἡ καλλιτεχνική εϋφυΐα διὰ τῆς άσκήσεως καθίσταται ὀξυτέρα, οϋτω και ἡ ἠθική (φυσική) συναίσθησις διὰ τοῦ κόπου και τῆς ἐργασίας γίνεται τελειότερα, λαμβάνει συνείδησιν², τοιοῦτοτρόπως δὲ ανυψοῦται εἰς ἠθικὴν κρίσιν, εἰς ἠθικὸν ρυθμόν.

Εἰς τοιοῦτον ρυθμόν άποβλέπει και τείνει ἡ φιλοσοφία και ἡ άγωγή βοηθοῦσα ὅπως ὁ ανθρωπος τελειώση πάσας τὰς φυσικάς πρὸς τὸ άγαθόν και καλόν κλίσεις και αναπτυχθῆ εἰς ἠθικὴν, ἐλευθέραν και ἐαυτῆς ἐπίγνωσιν ἔχουσαν προσωπικότητα· τότε ὁ ανθρωπος βιοτεύει ἐν άρμονικῇ σχέσει, ἐν φιλίᾳ και συμπαθείᾳ πρὸς τοὺς άλλους, ἠτις σχέσις ποιεῖ ἐν τῇ ζωῇ, ὅπως και ἐν τῇ φύσει, τὴν ένότητα τοῦ ὅλου· τότε δὴ ἐμφανίζει ὁ ανθρωπος τὴν εἰκόνα τῆς « ὡραίας ψυχῆς », γίνεται ὁ ἰδεατὸς τύπος τῶν άρχαίων Ἑλλήνων, ὁ « καλὸς κάγαθός ».

4. Ἀρετὴ και εϋδαιμονία.—Τὴν άρετὴν ὡς άρμονίαν ὀφείλομεν νά άγαπῶμεν καθ' ἐαυτὴν και οϋχι ἔνεκα άλλων άγα-

1. « Μεθ' ὄσης ταχύτητος αἱ πράξεις παρατηροῦνται και αἱ τῶν ανθρωπων κλίσεις και τὰ πάθη διαστέλλονται, μετὰ τοσαύτης ταχύτητος εϋθὺ ἐσωτερικὸν βλέμμα διορᾷ και διαστέλλει τὸ άγαθόν και εϋπρεπὲς ἢ τὸ κακόν και αἰσχρόν, τὸ φιλητόν ἢ τὸ μισητόν, τὸ θαυμαστόν ἢ τὸ φαῦλον. Πῶς λοιπόν νά μὴ ὁμολογήσωμεν ὅτι, άφοῦ αἱ διακρίσεις αὗται ἔχουσι τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν ἐν μόνη τῇ φύσει, ἡ διάκρισις εἶναι φυσική και ἐν τῇ φύσει ἔχει τὴν ρίζαν ; »

2. Αἱ κλίσεις γίνονται και αὗται ὑποκείμενον σκέψεως και γεννῶσι νέας κλίσεις « τὰ συναισθήματα οἴκτου, εϋνοίας, εϋγνωμοσύνης και τὰ τούτοις ἐναντία, ανυψούμενα εἰς τὴν συνείδησιν διὰ τῆς σκέψεως, γίνονται ὑποκείμενα, ὡστε διὰ τῆς ἐσκεμμένης ταύτης συναισθήσεως γεννᾶται ἕτερόν τι εἶδος κλίσεως πρὸς αὐτὰς ταύτας τὰς κλίσεις, αἵτινες ἐγένοντο ἤδη ἡμῖν συναισθηταὶ και νῦν γίνονται ὑποκείμενον νέας εϋαρεστήσεως ἢ δυσαρεστήσεως ».

καὶ ἐνάρετος χωρὶς νὰ πιστεύῃ εἰς θεόν, χωρὶς νὰ ἔχη θρησκείαν. Πρὸς δὲ καὶ ἐπιβλαβῆς εἰς τὴν ἠθικὴν ἐνδέχεται νὰ ἀποβῆ ἡ θρησκεία, διότι ποιεῖ ἐλαττήριον τῆς ἀρετῆς τὴν ἐλπίδα εἰς ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίας ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἄλλ' ἂν μὲν εἶναι ἡ πίστις ἀσθενῆς καὶ μετ' ἀμφιβολίας συγκεκραμένη, τότε ἡ ἠθικὴ ἀποβάλλει τὸ ἔρεισμα καὶ καθίσταται ἐπισηφάλης· ἂν δὲ τοῦναντίον ἡ πίστις ὑπάρχῃ ἰσχυρά, αὕτη ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀμελῆ πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ παρόντος βίου, ἀδιάφορον πρὸς τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας καὶ τὴν πατρίδα. Ὅλως δὲ ἡ θρησκεία εἶναι δοξασία τοῦ πλήθους, εὐκόλως παρασύρουσα εἰς πλάνας, ἃς δὲν διέφυγε οὐδὲ ὁ Χριστιανισμός.

Καὶ ὅμως δὲν ἀρνεῖται ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ εἰς τὸν θεὸν πίστις προβιβάζει εἰς τὴν ἠθικότητα μᾶλλον ἢ ἡ ἀθεΐα καὶ ὅτι πάλιν ἡ ἠθικὴ ἄγει εἰς τὴν θρησκείαν¹ καὶ τελειοῦται δι' αὐτῆς². Αὐτὸς δ' εἶναι ὑπέρμαχος τῆς φυσικῆς θρησκείας, εἰ καὶ ἄλλως τιμᾷ τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς διανοήσεως καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν.

6. Χαρακτηρισμός.—Ἡ ὑποτυπωθεῖσα ἠθικὴ θεωρία, ἔχουσα βάσιν ὄντολογικὴν³, ταυτίζει τὸ ἀγαθὸν μετὰ τοῦ καλοῦ (ἁρμονικοῦ) καὶ εἶναι λίαν συγγενῆς πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοιαύτη δὲ οὔσα ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διανόησιν

καὶ διότι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡμῖν γνωριμωτέρα ἢ ἡ θεότης· ἐξαρτᾶν τὸ « ἀγαθὸν » καὶ τὸ « κακὸν » ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ τὸ καταστρέφειν τὰς ἐννοίας ταύτας. Τὸ ἐναντίον δὲ φαίνεται προτιμῶν ὁ Σαφτισβουρῆς (ὡς ὕστερον καὶ ὁ Κάντιος), τὸ νὰ σχηματίζωμεν δηλονότι τὴν ἐννοίαν τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν γνώμονα τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως.

1. Αἱ φιλοσοφικαὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου πεποιθήσεις εἶναι, ὡς εἶδομεν, πανθεϊκαί, παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τοῦ Βρούνου καὶ ἄλλων.

2. Ὁ πιστεύων εἰς ἀγαθὸν καὶ δίκαιον θεὸν εὕρισκει ἐν αὐτῷ τὸ πρότυπον τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης· ἔχει τὸ ὑπέρτατον ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης, τὸ ἀξιεραστότατον ὄν, οὐ ἔνεκα πρέπει τὰ ἄλλα πάντα νὰ ἀγαπῶνται διὰ τούτου δ' ἐξικνεῖται εἰς τὴν τελειότητα τῆς ἀρετῆς.

3. Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τοῦ Σαφτισβουρῆ δὲν ἐρείδεται (ὡς ἡ τοῦ Ὁββεσίου) ἐπὶ φυσικῶν ἢ φυσιολογικῶν προϋποθέσεων οὐδ' ἐπὶ θρησκευτικῆς ἀποκαλύψεως.

τοῦ 18ου αἰῶνος¹ καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τοὺς Γερμανοὺς ποιητάς (μάλιστα δὲ τὸν Herder καὶ τὸν Σίλλερ). Ἀπαιτεῖ τὴν διαλλαγὴν τῶν ἀντιθέσεων, τὴν ἐναρμόνιον σχέσιν τῶν ἰδιωφελῶν καὶ τῶν κοινωφελῶν τάσεων· κατατείνει εἰς τὴν γενικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τὴν ἀποτελεσθῆναι ἀνθρώπου καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ἐπιδιώκει δηλαδὴ τὴν σύμμετρον ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ κλίσεων ἐκάστου, ὥστε νὰ καταστῇ τις εἶδος διανοητικοῦ καλλιτεχνήματος καὶ ζῶν μέλος τοῦ σύμπαντος· ζητεῖ τὴν ἐξαρσιν τῆς ψυχῆς, ἣτις ἀναπτυσσομένη τελείως νὰ ἐναρμολογῆ εὐπετῶς εἰς τὸν περικαλλῆ τοῦ κόσμου ὄργανισμόν².

Αἱ θεωρίαι τοῦ Σαφτισβουρῆ³ ἔλαβον συστηματικὸν τύπον καὶ διεδόθησαν εὐρύτερον διὰ τοῦ Hutcheson.

6. HUTCHESON

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Φραγγίσκος Hutcheson, ἐν Ἰρλανδίᾳ τῷ 1694 γεννηθεὶς καὶ ἐκ παιδὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὰ θερμὰ καὶ φιλόφρονα συναισθήματα διακριθεὶς, ἐσπούδασεν ἐν Γλασκῶβη φυσικὴν καὶ θεολογίαν. Πέρανας τὰς σπουδὰς ἔλαβε θέσιν ἐν ἀνωτέρᾳ ἰδιωτικῇ Σχολῇ τοῦ Δουβλίνου, ἐνθα συνῆψε γνωριμίαν μετὰ πολλῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ παρεσκεύασε τὰ πρῶτα αὐτοῦ συγγράμματα⁴. Τῷ δὲ 1729 προσεκλήθη καθηγητῆς

1. Ἐκ τῶν Γάλλων ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σαφτισβουρῆ μάλιστα ὁ Diderot καὶ ὁ Βολταῖρος.

2. Ἡ σύγκρασις καὶ συγχώνευσις εἰς ἓν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων γνωρισμάτων τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἡ πηγὴ τῆς αἰσιοδοξίας, ἣτις χαρακτηρίζει κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν διανόησιν τῆς περιόδου ταύτης.

3. Ἐκ τῶν περὶ Σαφτισβουρῆ διαλαβόντων μνημονευτέοι οἶδε· G. Georg, Die Philosophie Shaftesbury, 1876· ὁ καὶ πρόσθεν μνημονευθεὶς B. Rand, The life unpublished letters and philos. regimen of Shaftesbury, 1900.—Steele Leo, Das philos. System Shaftesbury und Wielands Agathon, 1929.—Kern Irmgard, Shaftesbury Bild von Menschen, 1943.—F. Thilly—Γρατσιαίου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν, 1922.

4. «Ἐρευνᾶν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐννοιῶν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ» (Inquiry into the origin of our ideas of beauty and virtue), 1725· μετε-

εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γλασκώβης καὶ ἐδίδαξεν ἰδίᾳ τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν καὶ ταύτην μάλιστα ἐθεράπευσε¹, χωρὶς νὰ ἀμελῇ ὄλως καὶ τῶν λοιπῶν τῆς φιλοσοφίας μερῶν². Ὑπὸ πάντων τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 53 ἐτῶν (τῷ 1747)³.

2. Κλίσεις καὶ τάσεις (ἰδιωφελεῖς καὶ κοινωφελεῖς).— Οὗτος διακρίνει τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς δύο εἶδη, ἴτοι 1) τὰς κατ' αἴσθησιν ἐπιθυμίας ἢ ἄλλως τὰς φυσικὰς, σφοδρὰς καὶ τυφλὰς ὁρμὰς (κοινὰς τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ζώοις)⁴, ἃς ὀνομάζει καὶ πάθη, καὶ 2) τὰς ἐκ τῆς παραστάσεως τοῦ σκοποῦ γιγνομένης ἡρέμους καὶ ἐλλόγους ἐπιθυμίας⁵, αἵτινες χαρακτηρίζονται ὡς τάσεις καὶ κλίσεις.

Διτταὶ δ' εἶναι αἱ κλίσεις, ὑφ' ὧν εἰς τὰς ἐνεργείας ἡμῶν ἐλαυνόμεθα, φιλαίτια καὶ εὖνοια. Κινεῖται δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος τὸ μὲν ὑπὸ ἰδιωφελῶν καὶ φιλαύτων τὸ δὲ ὑπὸ ἑτερωφελῶν καὶ συμπαθη-

φράσθη εἰς τὴν Γερμανικὴν, τῷ 1762.— « Δοκίμιον περὶ τῆς φύσεως καὶ χειραγωγίας τῶν παθῶν καὶ συναισθημάτων » (*Essay on the nature and conduct of the passions and affections*), 1728 (γερμανιστί, τῷ 1765).

1. Μαρτυρεῖ πλὴν ἄλλων καὶ τὸ ἔργον « *Philosophiae moralis institutio compendiaria, ethices et jurisprudentiae naturalis principia continens*, 1742.

2. "Ὅτι καὶ τὴν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν ἐκαλλιέργει, δεικνύει ἡ συγγραφή αὐτοῦ « *Synopsis Metaphysicae, Ontologiam et Pneumatologiam completens* », 1749.

3. Ὁκτὼ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φιλοσόφου ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τὸ σύγγραμμα ἐκείνου « *Σύστημα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας* » (*A system of moral philosophy*) εἰς δύο τόμους, τῷ 1755 (γερμανιστί τῷ 1756). "Ἀπαντα δὲ τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς ἐξεδόθησαν ἐν 5 τόμοις, τῷ 1772.

4. Κατὰ ταύτας ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τινὸς παραστάσεως ἐλαύνεται πρὸς ἀπόλαυσιν, ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἐλλείψεως, ἣν ἀποπληρῶν ἀπαλλάσσεται τοῦ δυσαρέστου συναισθήματος.

5. Ἡ ὁρμὴ τείνει εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως καὶ ἅμα τῇ πληρώσει εὐθὺς ἀφανίζεται· τὸναντίον δὲ ἡ κλίσις εἶναι σχέσις πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει (καθὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον) χαρακτῆρα διαρκείας.

τικῶν τάσεων¹, ὧν αἱ δεύτεραι προέχουσι καὶ περιποιοῦσιν αὐτῷ ἠθικὴν ἀξίαν. Μόνον ἐκείνη ἢ πράξις λέγεται ἠθικῶς ἀγαθὴ, ἣτοι προέρχεται ἐξ εὐνοίας πρὸς ἕτερον ἄνευ τινὸς ὑπολογισμοῦ μελλούσης ὠφελείας· τότε δ' ἔχει μεγίστην ἀξίαν καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπιδοκιμάζεται, ὅταν ἀπορρέῃ ἐξ εὐνοίας πρὸς πάντας καὶ τείνη εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ γένους².

Ἐτερωφελεῖς τῇ ἀληθείᾳ καὶ φιланθρώπους ἔχομεν κλίσεις, ὅταν ἐπιδιώκωμεν τὸ ἀγαθὸν τῶν ἄλλων, χωρὶς νὰ ἀποβλέπωμεν τὸ παράπαν εἰς τὸ ἴδιον ἡμῶν συμφέρον μηδὲ εἰς τινὰ ἐπακολούθουσαν τῇ πράξει ἡμῶν ἀμοιβὴν παρὰ θεοῦ ἢ παρ' ἀνθρώπων ἢ παρὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως³. Ἡ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους εὐνοία καὶ φιλανθρωπία εἶναι τι φυσικὸν καὶ οὕτω γενικὸν ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ὡσπερ ἐν τῷ φυσικῷ ἢ βαρύτης. Ἡ φιλανθρωπία εἶναι συχνοτέρα ἢ ἡ σκληρότης· καὶ αὐτοὶ οἱ κακοῦργοι ποιοῦσιν ἐν τῷ βίῳ πλείονα ἀγαθὰ ἢ κακὰ πράξεις.

3. Ἡθικὴ συναίσθησις.—Ἐν ᾧ αἱ κλίσεις καὶ ἡ συμπάθεια κινουῦσιν εἰς τὸ πράττειν καὶ καθορίζουσι τοὺς σκοποὺς, ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐμπειρία ἐξευρίσκουσι τὰς προσφόρους μεθόδους πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῶν· αἱ κλίσεις καὶ τὰ συναισθήματα ἄνευ τοῦ νοῦ θὰ ἦσαν τυφλαὶ καὶ ἀτελεσφόρητοι. Ἐκείνας δὲ τὰς κλίσεις καὶ πράξεις ἐπιδοκιμάζομεν, αἵτινες εἶναι « ἠθικῶς καλαὶ » καὶ τεί-

1. Ὁ ἰσχυρισμὸς τινῶν, ὅτι βᾶσις ὑπόκειται πάντοτε ἢ ἰδιωφέλεια, ἔστω καὶ λανθάνουσα, εἶναι ἀνυπόστατος· διότι ὑπάρχουσι κλίσεις ὅλως ἀνιδιωφελεῖς, ἔπειτα δὲ ἡ συμπάθεια δὲν εἶναι, ὡς νομίζουσιν, ἰδιωφέλεια· διότι δὲν εἶναι ἀδιάφορος, φερομένη πρὸς οἷονδῆποτε, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἄνθρωπον ἀγαθὸν κοινωνοῦντα ἀγαθοῦ. Ἐὰν ἦτο λανθάνουσα φιλαυτία, θὰ ἐστρέφετο πρὸς πᾶν τὸ ποριστικὸν ὠφελείας, ὅπερ ὁμως δὲν συμβαίνει.

2. Πράξις ἐξ ἰδιωφελείας προερχομένη, καὶ ἂν μὴ ἀντιμάχεται πρὸς τὴν εὐνοίαν, εἶναι ἠθικῶς ἀδιάφορος. Ἡ δὲ φιλαυτία εἶναι κατὰ τοσοῦτο δεδικαιολογημένη, καθ' ὅσον καὶ ἡμεῖς εἴμεθα μέρος τοῦ ὅλου· ἀγαπῶντες τὸ ὅλον ἀγαπῶμεν, ὡς εἰκόσ, καὶ ἡμᾶς αὐτούς. Σκοπὸς δὲ τῆς ἀγάπης ταύτης εἶναι ἡ εὐτυχία καὶ ἡ τελειότης.

3. Ἡ ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς συνειδήσεως εὐτυχία εἶναι τὸ ἐπακολούθημα καὶ οὐχὶ τὸ ἐλατήριον τῆς ἀρετῆς.

νουςιν εἰς τὴν εὐεστῶ τῶν ἄλλων ἢ εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν εὐδαιμονίαν τὴν συνημμένην μετὰ τῆς τῶν ἄλλων. Ἡ τοιαύτη ἠθικὴ κρίσις, ἐπιδοκιμασία ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀποδοκιμασία, τελεῖται διὰ τῆς ἠθικῆς συναισθήσεως (moral sense), ἥτις εἶναι ἡμῖν ἀρχῆθεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ κεχορηγημένη καὶ ἐνεργεῖ ἀμέσως, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις τὸ ὀρμέφυτον¹. Αὕτη δὲν ἀναπτύσσει ἐξ ἑαυτῆς, ὡς ἡ τῶν ὀρθολογικῶν συνειδήσεις, γενικὰς ἀρχὰς, ἀλλὰ διαγινώσκει τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ὡς ὁ ὀφθαλμὸς ὄρα τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος². Ἔχει « κανονιστικὴν καὶ ἐλεγκτικὴν λειτουργίαν », εἶναι « ἡ δεξιότης τοῦ κατανοεῖν τὸ ἠθικῶς ἐξαίρετον »³. Οὐδεὶς ἄρα ἄνθρωπος στερεῖται τῆς ἠθικῆς συναισθήσεως, ἥτις εἶναι ἀψευδὴς καὶ σύμφυτος, οὔτε ἐκ τῆς ἐμπειρίας προερχομένη οὔτε ἐκ τῆς ἀγωγῆς οὔτε ἐκ τοῦ ἐθισμού οὔτε ἐκ τοῦ λογισμοῦ⁴.

1. Ἡ ἠθικὴ συναισθήσις δὲν ἐνέχει, κατὰ τὸν Hutcheson, μυστηριῶδες τι καὶ ἀπόκρυφον, ἀλλ' εἶναι δῶρημα τοῦ θεοῦ καὶ ἀποδεικνύει τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ· διότι εἶναι τοιοῦτο, ὥστε νὰ ἐπιδοκιμάζῃ μόνον τὰς κοινωφελεῖς κλίσεις καὶ πράξεις.

2. « Συναισθήματά τινα καὶ πράξεις ἐπιγιγνώσκονται εὐθέως καὶ κατ' ἐνόρασιν ὡς ἀγαθὰ· ἔχομεν φυσικὴν τινα συναισθήσιν τοῦ ἀμέσως ἀρίστου καὶ αὕτη εἶναι ὀδηγός, θείαν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἔχουσα τὴν καταγωγὴν. Πάντα δὲ ταῦτά τὰ συναισθήματα καὶ αἱ πράξεις ἔχουσι κοινὸν χαρακτήρισμα, τὴν τάσιν δηλονότι πρὸς τὴν εὐτυχίαν » (System of moral philosophy, βιβλ. 1ον).

3. Πράξεις τινὲς εἶναι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀμέσως χρησταί· « διὰ τινος ὑπερτέρας συναισθήσεως, ἣν καλῶ ἠθικὴν, ἠδόμεθα παρατηροῦντες τοιαύτας πράξεις παρὰ τοῖς ἄλλοις καὶ προαγόμεθα εἰς ἔπαινον τῶν πραττόντων (καὶ πολλῶ μᾶλλον ἠδόμεθα, ἐὰν ἔχωμεν συνείδησιν ὅτι ἡμεῖς ἐπράξαμεν αὐτάς), ἄνευ ἐπιλογισμοῦ μελλούσης ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας » (Inquiry, Εἰσαγωγή) Πρβλ. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν, Thilly — Γρατσιαίου, σ. 32.

4. Σύμφυτος εἶναι ἡ ἠθικὴ συναισθήσις, δὲν εἶναι δ' ὅμως σύμφυτοι αἱ ἐννοιαὶ καὶ αἱ ἀλήθειαι. Ὡς ἡ ἐξωτερικὴ αἴσθησις εἶναι ἀμέσως δεκτικὴ ἐντυπώσεων, οὔτω καὶ ἡ ἠθικὴ συναισθήσις εἶναι δεκτικὴ εὐαρέστων ἢ δυσαρέστων ἐντυπώσεων, πρὶν ἔλθωσιν εἰς τὴν συνείδησιν αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὠφελίμου καὶ τῶν τοιούτων. Κατὰ παραπλήσιόν τινα τρόπον ἠδόμεθα ἐπὶ τῇ ἀρμονίᾳ τῶν ἤχων, χωρὶς νὰ ἔχωμεν γνῶσιν τῶν μαθηματικῶν ἀναλογιῶν,

4. Ἡ ἠθικὴ κρίσις.—Διὰ τῆς ἠθικῆς συναισθήσεως διεγείρεται ἡ τῶν πράξεων ἐπιδοκιμασία ἢ ἀποδοκιμασία, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ἐννοίας τοῦ θεοῦ¹, ἀπὸ τῶν παρεχομένων ἐπαγγελιῶν ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας καὶ καθόλου ἀπὸ τῆς ἰδίας ἡμῶν ὠφελείας ἢ βλάβης. "Ὅτι ἡ ἠθικὴ ἐπιδοκιμασία εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν εὐαρέστησιν καὶ τὴν ὠφέλειαν, φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν κρίνεται τις εὐεργεσία. Ἐνταῦθα ἐξετάζομεν τὸ ἂν αὕτη προῆλθεν ἐξ εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως ἢ ἂν προέκυψεν ἐξ ἰδιωφελείας ἢ βίας· ψέγομεν πολλάκις καὶ ἀποδοκιμάζομεν πράξιν, καίπερ ἄλλως ὑπηρετοῦσαν καὶ προάγουσαν τὸ ἡμέτερον συμφέρον· τούναντίον δ' ἐπαινοῦμεν καὶ τιμῶμεν, ὡς καὶ ὁ Κικέρων λέγει, τὴν ἀρετὴν ἀπαντῶσαν καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς.

Ἡ ἠθικὴ κρίσις εἶναι εὐμενῆς οὐχὶ πρὸς τὰ σφοδρὰ καὶ τυφλὰ καὶ παροδικὰ πάθη ἀλλὰ πρὸς τὰς ἡρέμους καὶ ὑπὸ τοῦ νοῦ ὠμματωμένας καὶ σταθερὰς κλίσεις καὶ τὰς ἀπὸ τούτων πράξεις. Αὗται εἶναι, ὡς ἐρρήθη, εὐγενέστεραι καὶ πάλιν καὶ ἐκ τούτων προέχουσιν ὅσαι εἶναι κοινωφελεῖς καὶ ἐκτείνονται εἰς εὐρύτατον κύκλον ἀνθρώπων, ποριστικαὶ τῆς μεγίστης δυνατῆς εὐτυχίας². "Ὅθεν προκύπτει ἡ ἠθικὴ ἀπόφασις ἢ πολλάκις ὕστερον ἐπαναληφθεῖσα, ὅτι ἐκείνη ἡ πράξις εἶναι καλλίστη, ἣτις παρέχει τὴν μεγίστην εὐδαιμονίαν εἰς ὡς πλείστους ἀνθρώπους (the greatest happiness for the greatest number), κακίστη δὲ ἡ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον παρέχουσα τὴν κακοδαιμονίαν³. Εἰρήσθω δὲ ὅτι ἡ ἠθικὴ συναισθησις δὲν ἐνεργεῖ πάντοτε ἀμέσως ὡς ὀρμέμφυτον ἀλλ' ἀναπτύσσεται εἰς συναίσθημα τοῦ καθήκοντος, ἐπίγνωσιν τῆς

1. Ἡ ἠθικὴ συναισθησις ὑπάρχει οὐχ ἥττον καὶ παρ' ἐκείνοις, οἵτινες μόλις ἔχουσιν ἐννοίαν τοῦ θεοῦ. "Ὅλως δὲ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς θρησκείας. Καὶ ὁμοίως ὁμολογεῖ ὁ Hutcheson ὅτι αἱ θεολογικαὶ ἐννοιαὶ καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐθεντία προάγουσιν εἰς τὴν ἠθικότητα καὶ ὠφελοῦσι τὰ μάλιστα ἐκείνους, παρ' οἷς ἡ ἠθικὴ συναισθησις εἶναι ἀμβλεῖα.

2. Τοιαῦται εἶναι ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ καθολικὴ φιλανθρωπία, ἀρεταὶ ὑπερτεραι τῆς πρὸς τοὺς φίλους καὶ τὰ τέκνα στοργῆς.

3. Inquiry, 2, 3.

υποχρέωσεως, ἥς ἢ παράβασις διαταράσσει τὴν ἐσωτερικὴν γαλήνην (serenity).

5. Χαρακτηρισμός.— Κατὰ ταῦτα ὁ Hutcheson στηρίζει τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἐρεύνας ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διαγινώσκων ὅτι ἐν τῇ κρίσει τῶν ἐλατηρίων τῶν πράξεων ἀντιδιαστέλλονται αἱ φίλαυτοι καὶ αἱ φιλάνθρωποι κλίσεις καὶ ὅτι αἱ τελευταῖαι καὶ αἱ ἀπὸ τούτων πράξεις τυγχάνουσιν ἠθικῆς ἐπιδοκιμασίας. Τὸ ἀγαθὸν δηλαδή κρίνεται παραπλησίως πρὸς τὸ καλόν, ἦτοι ἀρέσκει καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὰ ἄνευ τινὸς ἐπιλογισμοῦ ὠφελείας. Ἡ δύναμις τοῦ κρίνειν τὸ καλὸν εἶναι τι ἐνδόμυχον καὶ ἀνιδιωφελές συναίσθημα.

Αἱ ἠθικαὶ καὶ αἱ καλολογικαὶ γινῶμαι τοῦ ἀνδρὸς ἔσχον ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν Σκωτία, ὕστερον δὲ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς¹.

Ἐτι μᾶλλον συνῆψε τὴν ἠθικὴν μετὰ τῆς καλολογίας ὁ Σκῶτος Ἐρρικὸς H o m e ἢ ἄλλως λεγόμενος λόρδος Kames (1696 — 1782) γνωστὸς κυρίως ὡς καλολόγος². Οὗτος ἐπειράθη νὰ ἀναλύσῃ τὰ καλολογικὰ συναισθήματα καὶ νὰ δείξῃ ὅτι τὸ καλὸν (ὠραῖον) καὶ τὸ αἰσχρὸν (ἄσχημον) δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ πράγματα ἀλλὰ μόνον εἰς ἡμᾶς ὡς παράστασις. Ὡς περ δὲ τὰ καλὰ ἀρέσκουσι καὶ τὰ αἰσχρὰ ἀπαρέσκουσι, καθ' ὅσον τὰ πράγματα ἀναφέρονται εἰς σκοπὸν ὠφέλιμον ἢ ἐπιβλαβῆ, οὕτω καὶ τὰ μὲν ἀγαθὰ

1. Αἱ ἠθικαὶ θεωρίαι τοῦ Hutcheson ἐπέδρασαν ἐπὶ τε ἄλλους καὶ τὸν Hume καὶ τὸν A. Smith, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ἐπὶ τὸν Herder καὶ τὸν Κάντιον.

Περὶ τοῦ Hutcheson διέλαβον ἄλλοι τε καὶ οἱ W. Scott, Fr. Hutcheson, his life, teaching and position in the history of philosophy, 1900.— B o n n a r J a m e s. Moral sense, 1930.— T. E. J e s s o p, A Bibliography of David Hume and of Scottish Philosophy from F. Hutcheson to Lord Balfour, 1938.

2. Τὰς καλολογικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἀνέπτυξεν ἐν « τοῖς Στοιχείοις τῆς κριτικῆς » (Elements of criticism), 1762 (γερμανιστὶ 1765), ὅπερ ἔργον ἔσχεν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ « Δοκίμιον περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς φυσικῆς θρησκείας » (Essays of the principles of morality and natural religion), 1751 (γερμανιστὶ 1768).

ἐπιδοκιμάζονται τὰ δὲ κακὰ ἀποδοκιμάζονται, καθ' ὅσον αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶναι πρόσφοροι ἢ ἀπρόσφοροι πρὸς σκοπὸν αἰρετὸν ἢ φευκτόν.

Ὡσαύτως συνήρτησαν καὶ συνῆψαν τὴν ἠθικὴν πρὸς τὴν καλολογίαν ὁ Γουλιέλμος H o g a r t h (1697 — 1764) καὶ μάλιστα ὁ Edm. B u r k e (1729 — 1797)¹, ὅστις διακρίνει τὰ πάθη τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ τῆς κοινωνικότητος· ἐκεῖνα μὲν συνάπτονται μετ' ἀλγηδόνης καὶ κινδύνου, ταῦτα δὲ μεθ' ἡδονῆς· ἐξ ἐκείνων μὲν ἐκπηγάζει τὸ ὑψηλόν, ἐκ δὲ τούτων τὸ ὠραῖον².

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Hutcheson ἔδωκεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Shaftesbury θεολογικὴν μᾶλλον παρά εὐδαιμονικὴν τροπὴν ὁ Butler.

7. BUTLER

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Ἰωσήφ Butler (1692 - 1752), σπουδάσας ἐν Ὁξωνίᾳ καὶ γενόμενος ἐπίσκοπος τοῦ Bristol (1738) καὶ ὕστερον (1750) τῆς Δυράμης (Durham), ἀνέπτυξε τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ θεωρίας ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς δέκα πέντε Λόγοις τοῖς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως³.

2. Ἡ συνείδησις.—Καὶ οὗτος ἐξαίρει καὶ δὴ καὶ ἐντονώτερον τῶν ἄλλων τὰς συναπτούσας ἕκαστον πρὸς τὴν κοινωνίαν φιλανθρώπους τάσεις, ὑποβάλλων δὲ εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν

1. Τὸ κύριον καὶ νεανικὸν αὐτοῦ ἔργον ἐπιγράφεται « Φιλοσοφικὴ ἔρευνα περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐννοιῶν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ καλοῦ » (A philosophical inquiry into the original of our ideas on the sublime and beautiful), 1756 (γερμανιστὶ 1773). Ἄπαντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἐν τρισὶ τόμοις ὑπὸ Ἰω. Payne, τῷ 1897 — 1899.

2. Ὁ Burke διερευνῶν τὰ συναισθήματα τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ καλοῦ ἀναλύει τὰ ψυχολογικὰ στοιχεῖα αὐτῶν μὴ παρορῶν καὶ τὰ φυσιολογικά. Αἱ ἔρευναι αὐτοῦ προήγαγον τὴν Αἰσθητικὴν καὶ ἐπέδρασαν ἐπὶ τε ἄλλους πολλοὺς καὶ τὸν Lessing, τὸν Schiller καὶ τὸν Κάντιον.

3. Fifteen sermons upon human nature, or man considered as a moral agent, 1726. Τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐξέδωκεν ἐν δυσὶ τόμοις ὁ περιώνυμος πολιτικὸς Γλάδστων, τῷ 1896. Νεωτέρα ἐκδοσις ἐγένετο τῷ 1910.

πάσας τὰς ἐσωτερικάς ἀρχὰς εὑρίσκει ἐν ταύταις προέχουσαν τὴν συνείδησιν. Αὕτη οὔτε συναίσθημα εἶναι οὔτε ἀπότοκον τοῦ λόγου κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Gutworth, ἀλλὰ γέννημα ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως, ἀντίληψις μᾶλλον ἢ λογικὴ δύναμις ἀποφαντικῆ γενικῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν. Ἡ συνείδησις δηλαδὴ διακρίνει καὶ διαστέλλει ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἐσωτερικὰ ἐλατήρια τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς ἐξωτερικάς πράξεις αὐτοῦ, κρίνουσα δὲ ἀποφαίνεται τίνες πράξεις εἶναι καθ' ἑαυτὰς ἀγαθαὶ καὶ τίνες κακαὶ καὶ ἀσκοῦσα τὴν ἑαυτῆς ἐξουσίαν ἐπαινεῖ ἢ ψέγει τὸν πράττοντα¹.

Διὰ τοῦ φυσικοῦ τούτου χαρίσματος ὁ ἀνθρώπος ἀποβαίνει ὄν ἠθικόν, εἶναι νομοθέτης ἑαυτοῦ καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἐμπεφυτευμένον τὸν ὅλον ἠθικὸν νόμον². Κρίνει δὲ ἡ συνείδησις, ἐπιδοκιμάζει ἢ ἀποδοκιμάζει τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις ἀμέσως καθ' ἑαυτὰς, οὐδαμῶς σκοποῦσα τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν, εἴτε γίνονται ἀγαθοῦ εἴτε κακοῦ παραίτια. Κρίνομεν λοιπὸν πράξιν τινα ὡς ἀγαθὴν οὐχὶ διότι ὠφελεῖ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ διότι συνάδει πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς συνειδήσεως. Εἰς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς ὀφείλομεν ἀπόλυτον ὑπακοὴν ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰ ἐπακολουθήματα· πρέπει νὰ πράττωμεν κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἔστω καὶ ἂν μέλλωσιν αἱ τοιαῦται πράξεις νὰ ἐπαγάγωσι κακοδαιμονίαν μᾶλλον παρά εὐτυχίαν.

3. Συνείδησις φιλαυτίαι· εὐδαιμονία.—Κατὰ ταῦτα ὁ Butler ἐλέγχει μὲν τὴν τοῦ Hutcheson ἀρχὴν τῆς εὐδαιμονίας φρονῶν ὅτι δὲν ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις νὰ ἐξετάζωσι τὰ

1. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τῆς συνειδήσεως μαρτυρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως· ἐὰν δὲ τις μοιροκρατικὸς ἰσχυρίζηται ὅτι πάντα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχωσι τὰ πράγματα ἄλλως, παρατηρητέον ὅτι ἡ ἀνάγκη αὕτη δὲν ἀποκλείει τὴν σκέψιν, τὸ ἐκλέγειν καὶ τὸ πράττειν κατὰ τινὰς ἀρχὰς καὶ πρὸς τινὰς σκοπούς.

2. « Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι γραπτὸς ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν καὶ ἐνυφασμένος ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἡμῶν. Καὶ τοῦτο εἶναι σαφῆς δήλωσις τοῦ θέντος τὸν νόμον τοῦτον, ὅστις συγκρινόμενος πρὸς τοὺς θετοὺς νόμους ὀφείλει νὰ ἔχη τὸ κράτος καὶ νὰ προτιμᾶται ». (Analogy of religion, 2, 1. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἠθικὴν Thilly — Γρατσιαίου, σ. 36).

συντελεστικά τῆς εὐδαιμονίας ὡς κανονιζομένης ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ¹. ἐλέγχει δὲ τὸν Shaftesbury ὅτι παρέλιπε νὰ ἐξάρη ὑπὲρ πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ ἐλατήρια τῆς ψυχῆς τὸ κῦρος τῆς συνειδήσεως· ἡ συνείδησις εἶναι ἀρχὴ κατ' εἶδος καὶ κατὰ φύσιν ὑπερτέρα τῶν ἄλλων καὶ φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸ ἴδιον κῦρος, εἰ δ' εἶχε τόσην ἰσχύν, ὅσον δίκαιον, θὰ ἐκυριάρχει ἀπολύτως τοῦ κόσμου. Διὰ λεπτογνώμονος δὲ ψυχολογικῆς ἀναλύσεως δεικνύει ὅτι ἡ ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀμεσος εὐαρέστησις εἶναι διάφορος τῆς διὰ φιλαύτου ἐπιλογισμοῦ προσγιγνομένης ἡδονῆς· ὁ μὲν κατὰ συνείδησιν πράττων ἐνεργεῖ ὡς κατὰ φυσικὴν ὁρμήν, καθ' ὁρμέμφυτον, μὴ ἔχων ἐπίγνωσιν τῆς ἡδονῆς, τοῦνατίον δὲ ὁ ἐκ φιλαυτίας πράττων προὔποθέτει τὰ συναισθήματα τῆς ἡδονῆς καὶ τάττει αὐτὰ ὡς σκοπὸν· ἀλλ' οὗτος ἀκριβῶς ὁ ὑπολογισμὸς διακωλύει τὴν ἐπιτευξιν πλήρους εὐαρεστήσεως².

4. Τάκκα. Ἡ θρησκεία.—Εἰ καὶ ὁμολογεῖ ὁ φιλόσοφος ὅτι ἡ τῶν προσταγμάτων τῆς συνειδήσεως τήρησις παρέχει ἀμεσον εὐαρέστησιν, ὅμως παρατηρεῖ μετὰ διορατικοῦ βλέμματος

1. Καὶ ὅμως δὲν ἀρνεῖται ὅτι συνείδησις καὶ φιλαυτία ἀγούσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν· καθῆκον καὶ συμφέρον συμπέπτουσι κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ παντελῶς καὶ κατὰ πάντα ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἐν τῷ συνόλῳ βίῳ· ἡ δ' εὐδαιμονία ἐγκείται ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἀγαθῆς καὶ τελείας διευθετήσεως τῶν πραγμάτων. «Ὁμολογητέον ὅτι, καίτοι ἀρετὴ καὶ ἠθικότης εἶναι ἡ προαίρεσις καὶ ἐπιδίωξις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ὡς τοιοῦτου, ὅμως ἀπαθῶς ἐξετάζοντες δὲν δυνάμεθα οὔτε ταύτην οὔτε ἄλλην τινὰ ἐπιδίωξιν πρότερον νὰ δικαιολογήσωμεν πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, πρὶν πεισθῶμεν ὅτι θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἡμετέραν εὐδαιμονίαν ἢ τοῦλάχιστον δὲν θὰ εἶναι ἐναντία πρὸς αὐτήν» (Sermon 3 καὶ 11.— Analogy of Religion, 2, 1. Ἠθικὴ Thilly — Γρατσιαίου σ. 138).

Ἄθεν φαίνεται ὅτι ὁ Butler δὲν εἶναι ὅλως ἀπηλλαγμένος τῆς ἡδονικῆς αἰρέσεως καὶ εὐδαιμονικῆς τάσεως.

2. Ὁ κατὰ συνείδησιν καὶ καθῆκον πράττων ὑπηρετεῖ ἀνεπιγνώστως εἰς ἀνώτερον σκοπὸν. Καὶ οἱ ὑπὸ φιλαυτίας δ' ἔτι κινούμενοι ἐν ταῖς ἐνεργείαις συντελοῦσι πλειστάκις εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν· γίνονται ὄργανα τῆς θείας προνοίας « πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἀγαθοῦ, ἣν αὐτοὶ οὗτοι δὲν ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν οὐδ' ἐπιδιώκουσιν ».

τάς ἀντιθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κρίνει τὰ πράγματα κατὰ τρόπον ἀπαισιόδοξον ὑπομιμνήσκων τὰ κακὰ καὶ τὰς ἀτελείας τοῦ κόσμου, τὰ ἄδικα πολλῶν ἀθῶων παθήματα καὶ ἄλλας δυσχερείας¹. Τὰ τοιαῦτα κακὰ δικαιολογεῖ μόνον ἡ ἔννοια ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐν τε τῷ φυσικῷ καὶ τῷ ὑπερφυσικῷ κόσμῳ εἴμεθα μέρη ἐνὸς ἀπείρου ὄλου, ὅπερ ἐκ τῆς ἡμετέρας θέσεως ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπισκοπήσωμεν. Παραμυθίαν δ' ἐν τοῖς χαλεποῖς καὶ ἀθυμίας ἐμπορητικοῖς καιροῖς, ἐπικουφίσιν « ἐν ταῖς κακαῖς ὥραις » παρέχει μόνον ἡ εἰς θεὸν καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν πίστις.

Ὁ θεὸς εἶναι τὸ ὑπέρτατον ὑποκείμενον τὸ θεραπεῦον τὰ μάλιστα τὴν ἔμφυτον ἡμῶν ἀνάγκην τοῦ συναισθάνεσθαι ἀγάπην καὶ θαυμασμόν. Οὕτως ἡ ἠθικὴ ἄγει εἰς τὴν θρησκείαν· ἡ θρησκεία δὲν παρέχει νέον εἶδος συναισθημάτων οὐδ' ἄλλοιοῖ τὴν φύσιν ἡμῶν, ἀλλ' εὐρύνει τὰ ὑπάρχοντα συναισθήματα καὶ μεταβάλλει τὴν πορείαν αὐτῶν².

Ἡ περὶ ἠθικῆς συναισθήσεως καὶ φιλανθρώπων κλίσεων θεωρία τοῦ Shaftesbury, πρὶν εὖρη θιασώτας καὶ προβιβαστάς, ἐπήγειρεν, ὡς ἀντίδρασιν, παράδοξον ἀπόπειραν πρὸς προάσπισιν καὶ δικαιολογίαν τῆς κακίας. Προστάτης ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Mandeville.

8. MANDEVILLE

1. Βίος καὶ ἔργον.—Ὁ Βερνάρδος de Mandeville (1670 — 1733), ἐκ Γάλλων γονέων ἐν Ὀλλανδίᾳ γεννηθεὶς

1. Ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ Butler ποιεῖ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν αἰσιοδοξίαν, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς φιλοσοφοῦντας ἀρχομένου τοῦ 18ου αἰῶνος. Ὁ Λώκκιος, ὁ Λεϊβνίτιος, ὁ Shaftesbury ἦσαν, κατὰ διαφόρους μορφάς, ἀντιπρόσωποι τῆς αἰσιοδοξίας.

2. Ἐν τῇ συγγραφῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ « Ἡ ἀναλογία τῆς θρησκείας, φυσικῆς καὶ ἀποκεκαλυμμένης, πρὸς τὴν σύστασιν καὶ πορείαν τῆς φύσεως » (The analogy of religion natural and revealed to the constitution and course of nature, 1736) ἐπεχείρησεν ὁ Butler νὰ δείξῃ ὅτι αἱ πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἐγειρόμεναι ἐνστάσεις ἰσχύουσι καὶ ἐπὶ τῆς φυσικῆς θρησκείας.

Περὶ Butler διέλαβον οἱ W. Collins, Butler, 1889. — W. J. Morison, Bishop Butler, 1940.